

ARVEGODSET

*Tøj og kniplinger fra
Vestslesvigske skifter 1770-1830*

Danske Folkedanseres Dragtudvalg
og Tønder Museum

ARVEGODSET

*Tøj og kniplinger
fra Vestslesvigske skifter
1770-1830*

Danske Folkedanseres Dragtudvalg
og Tønder Museum
1995

Udgivet af:
Danske Folkedanseres Dragtudvalg
og Tønder Museum
1995

Tryk:
Padborg Formulartryk a/s

Fotografierne er optaget af:
Jørn Nødskov, Karup
og Eva Christensen, Aabenraa

Der er dog to undtagelser, hvor fotografens navn er anført.

Forsidefoto:
Karen Ahrenkiel, Tønder

ISBN-87-87372-02-9

Forord

Den udstilling, der præsenteres i dette katalog og på udstillingen »Arvegodset - Tøj og Kniplinger fra Vestslesvigske skifter 1770-1830« er opbygget på baggrund af to kvinde- og to mandsskifter fra Vestslesvig i den nævnte periode.

Udgangspunktet har været at forsøge, så konkret som muligt at vise, hvilke beklædningsstykker, fire udvalgte personer, i samme egn og fra næsten samme tid, efterlod sig. Selvsagt findes de pågældendes tøj ikke mere, men vi har udtaget beklædningsstykker fra museernes magasiner, der ud fra skifteprotokollernes beskrivelser kunne have været det rigtige. Det har betydet, at vi gennem det sidste års tid har gennemgået en lang række museumsmagasiner og registranter for at finde så mange af de nævnte klædningsstykker som muligt.

Vi vil her gerne rette en hjertelig tak til alle de museer og museumsansatte, som har hjulpet os i dette »detektivarbejde«, og som også har udlånt genstande til udstillingen.

De museer, der har udlånt genstande til udstillingen er følgende:

Altona-museet, Hamburg.
Den Antikvariske Samling, Ribe.
Haderslev Museum.
Købstadmuseet »Den Gamle By«, Århus.
Museet på Koldinghus, Kolding.
Museet på Sønderborg Slot, Sønderborg.
Nationalmuseet, Nyere Tids Samling.
Samsø Museum.
Schloss Gottorf, Schleswig.
Städtisches Museum, Flensburg.
Aabenraa Museum.

og selvfølgelig Tønder Museum foruden enkelte private, der har stillet slægtsklenodier til rådighed.

Tak til alle.

Udstillingen er blevet til i et langt, intenst og godt samarbejde mellem Danske Folkedanseres Dragtudvalgs arbejdsgruppe i Sønderjylland og Tønder Museum.

*Agnes Jørgensen,
Eva Christensen og
Birte Moshage
Arbejdsgruppen*

*Inger Lauridsen
Tønder Museum*

Skifteprotokoller som udgangspunkt for en museumsudstilling

Af Inger Lauridsen

Hvad er et skifte?

En udstilling med undertitlen: »Tøj og kniplinger fra vestslesvigske skifter 1770-1830« rejser for en del spørgsmålet: Hvad er et skifte egentlig? Dette spørgsmål kan kortest besvares med et citat fra Dansk Kulturhistorisk Opslagsværk, der indleder sin artikel om skifte således:

»Skifte betegner dels selve handlingen at opgøre et bos formue og dele denne mellem de juridisk berettigede personer, dels ved den ved denne lejlighed udfærdigede dokumentation«. (1)

I praksis har det altid været således, at når en myndig person døde, skulle hans eller hendes ejendele fordeles mellem de arvinger, der måtte være. Oprindeligt var dette en sag, som ingen uden for familien blandede sig i, men det, at man ofte måtte se umyndige arvingers tarv forbigået, gjorde, at det allerede ved midten af 1500-tallet i adels- og rigmandskredse ikke var ualmindeligt at ønske øvrighedens hjælp, når en arvesag skulle ordnes. På landet findes de tidligste skifteprotokoller fra 1630 i Ølstykke herred i Nordsjælland, og fra dette tidspunkt dukker de op stadig flere steder. Man ser således en praksis omkring uvildiges kontrol af arvesager gennem skifteretsforretninger blive helt almindelig i løbet af 1600-tallet.

Alle de forskellige regler og sædvaner, der blev skabt i løbet af 1600-tallet blev i 1683 sammen med ældgamle regelsæt i Christian V's Danske Lov sammenfattet i et fælles lovsæt for hele riget. Danske lovs 5. bog, 2. kapitel er helliget arv og skifte og i 90 paragraffer udmøntes loven om disse forhold.

Indledningen til kapitlet lyder:

»Når nogen ved Døden afgår, da skulle de, som i Huset ere, hvor den Afdødis Gods og Midler findis, hvis Gods den Afdøde tilhørte, og sette det i god Forvaring, uden hvis som til den Afdødis Begravelse og til Husholdningen, om der holdis nogen, fornødeligen behøvis; Hvilket dog altsammen skal registreris og vurderis af dennem, som i Huset ere, leveris, som derfor siden skulde gjøre Reede og Regnskab« (2).

Det bestemtes ligeledes i loven, hvilken myndighed, der skulle have skifteforvaltningen; i købstæderne således magistraten og byfogeden. På landet var det for selv-ejere, indsiddere og aftægtsfolk indtil 1793 amtmanden det pågældende sted, efter 1793 herredsfoged eller birkedommer, mens det på fæstegårde var godsejeren og (efter 1817) herredsfoged og birkedommer.

En skiftesags normale forløb

Straks efter at døden var indtrådt, skulle dødsfaldet anmeldes til rette myndighed, hvorefter boligen forseglede, samtidig med, at man fik afklaret, hvorledes slægtsskabsforholdene i husstanden var. Ved forseglingen blev kontante pengemidler registreret og de efterladte fik påbud om ikke at ændre noget økonomisk eller juridisk i boet.

Senest 30 dage efter dødsfaldet skulle den egentlige registrering og vurdering af boet finde sted. Skifteforvalteren mødte op på afdødes bopæl medbringende én til to vidner samt en vurderingsmand, og disse 3-4 mandspersoner gennemgik herefter hele boet. Man gik ganske enkelt fra rum til rum og noterede, hvad der fandtes i skuffer, skabe og kister foruden møbler og husgeråd.

Også antallet og arten af husdyr og arbejdsredskaber noteredes ned, og alle ting vurderedes prismæssigt af vurderingmanden. Når alt var værdisat og udestående gæld, som afdøde måtte have, var betalt, kunne fordelingen af resten af arven begynde. Udregning af værdi og modregning af gæld kaldes sædvanligvis skifteretsbehandlingen. Denne sluttede med udfærdigelsen af et skiftet brev, hvorefter der til hver arving udstedtes en lodseddel, der angav hver enkelt arvs del i arvelodden.

Der gik temmelig lang tid inden loven af 1683 var effektueret med indførsel af skifteprotokoller og afskrift i en sikkerhedsprotokol. Så sent som i 1790 blev det i en forordning indskærpet, at skifteforvalterne og deres skrivere skulle føre protokoller, og at fortegnelser over afholdte skiftesager regelmæssigt skulle indsendes til centraladministrationen.

Der er i de forløbne tre hundrede år efter den første lov om skifter i Danmark blevet foretaget en del justeringer og ændringer i skifteretsbestemmelserne, blandt andet er det i dag helt almindeligt, at den længstlevende ægtefælle sidder i uskiftet bo og undgår at skulle betale arvelod til de fælles børn; men grundlaget for hele skiftevesenet og dets behandling er fortsat gældende.

De skifter, der er anvendt som grundlag for udstillingen:

Som udgangspunkt for udstillingen »Arvegodsset - Tøj og kniplinger fra vestslesvigske skifter 1770-1830« har vi valgt to kvinde- og to mandsskifter fra egnen nordvest for Tønder primært i kongerisk enklaveområde.

De to kvindeskifter:

Den ene kvinde hed Met Mari, Anders Jessens, fæstegårdmandskone fra Borg i Brede sogn. Hun blev født i 1800, gift i 1817 med Anders Jessen og døde 10. august 1827, knap 27 år gammel. Hun efterlod sig, foruden ægte- manden Anders to børn, Jens og Jacob på 5 og 8 år.

Met Mari var således endnu en ung kone, da hun døde, hvilket kan være en af årsagerne til, at hun efterlod sig så mange beklædningsdele, som til-

fældet er. Hun havde simpelt hen ikke nået at slide så meget på sit medbragte udstyr. Hun kan også have medbragt et rigeligt udstyr, fordi hun evt. kom fra en velstående familie.

Den anden kvinde hed Katrine Kristens, kniplepige i Visby, Visby sogn, der døde 27. maj 1816, 58 år gammel. Katrine efterlod sig ingen børn, og hun har sandsynligvis aldrig været gift, idet hendes navn tyder på, at hun ved sin død havde sin fars navn Kristens(datter). Dersom hun havde været gift, ville hun sandsynligvis have haft sin ægtemands hele navn i ejefald, som tilfældet er med Met Mari her over.

Af skifteprotokollen fremgår det, at skiftet blev foretaget på Jef Jefsens begæring, i hans egenskab af forhenværende fattigforstander. Katrine Kristens synes således at have haft brug for at modtage hjælp fra sognets fattigkasse. Fattighus fandtes endnu ikke i Visby i 1816.

Sammenligner man de to kvinders beklædningsejendele, havde Met Mari langt flere klæder end Katrine, hvilket dels skyldes deres forskellige sociale status og dels deres forskellige alder. Mærkeligt kan det synes, at Katrine ved sin død havde »12 bønter hovedtøj«(3). Disse 12 bønter har vi tolket som 12 sæt (måske af eget håndværk, beregnet til salg).

De to mandsskifter:

Den ene mand hed Niels Hansen Kypper, overstyrmand fra Emmerlev sogn. Niels H. Kypper døde på havet mellem Norge og København i slutningen af 1787, 56 år gammel. Hans ejendele kom hjem i hans skibskiste i april 1788. Efter opgørelsen af Niels H. Kyppers relativt få beklædnings- og ejendele, står der i skifteprotokollen:

»Hvilket altsammen var ganske fordærvet af Søe Vand og kunde aldeles ikke være til mindste nytte«(4). Se ill. side 6.

Der er da heller ikke i skifteprotokollen ud for hver enkelt efterladt ejendel opført noget vurderingsbeløb. Alt har ganske enkelt intet været værd.

Den anden mandsperson hed Jens Lauridsen, husmand i Døstrup, Døstrup sogn, der døde 17. april 1821, 40 år gammel. Jens Lauridsen, der står opført både som bødker og husmand havde været gift tidligere. Hans første kone, Dorthe døde i 1819 i barselsseng med deres tredie barn. I skiftet efter hende er der dog kun opført et levende barn på tre år, som Jens Lauridsen må have skiftet med ved Dorthes død.

Han giftede sig igen i oktober 1820 med tjenestepigen Johanne Marie, der ventede hendes og Jens' første barn, da Jens Lauridsen døde i april 1821. Hans barn med Johanne Marie fødtes 13. juli 1821.

Problemer med at anvende skifter som udgangspunkt for en udstilling

Ved første oplevelse og som idé er det at bruge skifteprotokoller som basis for en museumsudstilling enormt inspirerende og interessant. Det er som

172
 og Boxen xx g. Resen og Expecter som fante
 i barmalte Biste, Kallig og med Bisten og
 som de xx g. fante Kallig og xx mod
 og Kallig de fante spette Cathrine Nælfes
 med Kallig og g. Bente Berndsen Kallig og
 ud Synder Seyer's Løff og Command som mig
 der Løff og Hangen af Synder Seyer's Løff og
 da de fante Kallig og de bente barmalte
 Kallig Biste og Kallig fante fante som
 fante

Klædes Klæder.

- In Klæde Bilde Biste
- In de Lammeste
- In som Bilde Biste
- In Klæde Biste
- Oppe Klæde Bilde Biste
- Oppe de Biste
- Oppe Biste Bilde Biste
- In Klæde Bilde Biste og g. Bente
- In Klæde Biste
- In Klæde Biste
- In Klæde Biste
- Oppe Biste
- Oppe Biste og de fante Biste
- Bogve, fante Biste og Bente
- g. Bente Biste og de fante Biste
- og Bente Biste og de fante Biste
- mandte Biste

Side 172 i Emmerlev Skiftprotokol 1776-1790, hvor Niels H. Kyppers ejendele i skibskisten opgøres.

at træde tæt ind på længst afdøde menneskers hverdag og liv, en virkelig visualisering af et historisk kildemateriale.

Imidlertid har det vist sig at være en metode behæftet med en lang række fejltolkninger og fejlmuligheder. Nogle af de problemer, vi er stødt på i arbejdet med udstillingen, havde vi forudset på forhånd, for eksempel, at det måske kunne være vanskeligt i museernes magasiner at finde de ting, der svarede til de i skifterne beskrevne, men andre problemer undervejs viste sig større, end vi først antog.

Fejlmuligheder og tvivl

Den første tvivl, der meldte sig var denne: Har skifteforvalteren og hans medhjælpere taget alt med, og hvis ikke, hvorfor er nogle beklædningsdele da udeladt?

Det lyder for eksempel usandsynligt, at Met Mari, der havde så mange klæder, ikke skulle have haft sko, strømper eller særke. Det er vi overbevist om, at hun har haft, men ingen af disse helt almindelige beklædningsstykker er opført i hendes skifte, mens de forekommer i Katrine Kristens skifte.

En årsag til, at de mangler, kan søges deri, at Met Maris mand straks efter hendes død har taget disse klædningsstykker til side til omsyning til børnene eller lignende, men mere sandsynligt er det, at skifteforvalteren har oplevet det for intimt at gennemrode en afdød kvindes undertøj, eller at han har fundet det for ligegyldigt og værdiløst at medtage. Alt er gætterier; vi ved ganske enkelt ikke, hvorfor visse genstandstyper tilsyneladende ind imellem er udeladt.

Den næste tvivl, der dukkede op var, hvor præcise har skifteforvalteren og hans folk været, når de har skullet beskrive de enkelte klædningsstykkers art, materiale, mønster og farve. Det er vigtigt her at huske på, at skifteforvalteren og hans vidne foruden skriveren og vurderingsmanden alle var mænd, og det kan være tvivlsomt, hvis de var som de fleste mænd er i dag, om de har kendt forskel på og kunnet bedømme alle typer stof og de materialer, de var fremstillet af. Formodentlig har de kun set løseligt på de klæder, der lå eller hang og skrevet deres første indtryk af dem ned.

For eksempel fremgår det af Met Maris skifte, at hun havde såvel en prikket kjole som et prikket forklæde. (5). Arbejdsgruppen for Danske Folkedansere og Tønder Museum har besøgt i alt 12 museers magasiner i Danmark og Slesvig-Holsten uden at finde et eneste prikket beklædningsstykke fra begyndelsen af 1800-tallet. Derimod findes der mange småblomstrede beklædningsstykker. Kan skifteforvalteren have haft dårlige øjne, således at han har set en småblomstret kjole som prikket, eller kan det tænkes, at alt hvad der har været af prikket tøj er blevet enten syet om eller simpelt hen slidt op. Vi hælder mest til den førstnævnte forklaring på dette problem.

En tredje type tvivl opstår af, at skifteforvalterens benævnelse for visse beklædningsstykker kan være usikker. Hvornår brugte skifteforvalteren og hans skriver ordet *camisol* om en ærmeløs trøje - en vest, og hvornår kaldte han den blot en vest. Også omkring betegnelsen af et bestemt klædningsstykke er *Met Maris* skifte spændende. Hun døde som nævnt i 1827, 27 år gammel, men i hendes skifte står opført to polonaiser. Polonaiser var disse ophæftede skørter, der var moderne i rokokko-tiden, og som alle eventyrprinsesser siden har været afbildet i. Selv om modefænomener bredte sig langt langsommere i landbefolkningen end i dag, synes det dog mærkeligt, at hun, der var født i 1800, skulle have haft to mode-klædningsstykker, der var moderne 30-40 år før hendes fødsel. Dog; hun kan have arvet dem efter sin mor eller et andet kvindeligt familiemedlem og haft dem med i sit udstyr, således at dette kunne fremstå så fyldigt som muligt. Endelig er der den mulighed, at skifteforvalteren ikke har vidst nøje hvad en polonaise i virkeligheden var, således at han har kludret med betegnelsen.

En sidste type tvivl ligner mere de frustrationer, der undervejs har meldt sig hos os, der har arrangeret udstillingen, når det har vist sig, at nogle af de genstandstyper, som vi gerne ville have haft med på udstillingen, slet ikke fandtes i de udvalgte skifter.

Folkedanserne ville gerne have vist flere beklædningsstykker, og Tønder Museum ville gerne have set flere kniplinger i for eksempel *Met Maris* garderobe. At anvende skriftlige kilder som udgangspunkt binder udformningen af udstillingen, og vi har måttet tøjle vore ønsker og lade vore håb underlægge af de ting, der rent faktisk fandtes i de skifter, vi har udvalgt.

Konklusion

At arbejde ud fra skifter har været en meget usikker og krævende øvelse - usikker af de foran nævnte årsager og krævende, fordi det har været som at danse på en knivsæg at tolke kildeteksterne og samtidig undgå at indlægge betydninger i dem, som de ikke tydeligt havde.

Et princip har imidlertid været forsøgt fulgt ganske nøje: De beklædningsstykker, som vi har udvalgt som det tøj, der ud fra beskrivelserne kan have lignet de i skifterne nævnte, passer stort set i tid og symåde med de afdødes levetid, således at vi, trods alle de kors, vi må slå for os, mener, at vi kan forsvare at illustrere de 4 udvalgte vestslesvigske skifter med de beklædningsdele, de kunne have haft.

Det er udstillingens mål så konkret som en tolkning af kilderne tillader og på basis af de genstande, der endnu findes på museerne fra tiden omkring 1800 at illustrere, hvad de fire vestslesvigske personer efterlod sig ved deres død. Denne illustration vil gøre det muligt for udstillingsgæsterne at komme tæt på den historiske virkelighed, som den har været og ved selv-

syn opleve de smukke stoffer og klare farver, der prægede landbefolkningens klædedragt for ca. 200 år siden.

Noter:

1. *Dansk Kulturhistorisk Opslagsværk b.II*, red. Erik Alstrup og Poul Erik Olsen, Dansk Historisk Fællesforening 1991 s. 781.
2. *Kong Christian den Femtes Danske Lov af 15. April 1683* ved Stig Iuul, København 1949 s. 215.
3. *Trøjborg Gods' Skifter nr. 2376*, Landsarkivet for de Sønderjyske Landsdele, Aabenraa.
4. *Emmerlev Skifteprotokol nr. 2433F (1776-1790)*, Landsarkivet for de Sønderjyske Landsdele, Aabenraa.
5. *Trøjborg Gods' Skifter nr. 2376*, Landsarkivet for de Sønderjyske Landsdele, Aabenraa.

Nyttige håndbøger, hvis man vil vide mere om skifteprotokoller:

Johan Jørgensen: *Skifter og Testamenter*, dansk historisk Fællesforenings håndbøger, København 1968.

Finn Andersen: *Selv dødsboer fortæller - Skifteretssager og deres brug*. Arkivernes informations serie København, 1991.

Hans H. Worsøe: *Slægtshistorie i Sønderjylland - en vejledning*, Aabenraa 1983. (om skiftearkivalier: s. 76-84).

Albert Fabricius og Harald Hatt: *Håndbog i Slægtsforskning*, 3. udgave, København 1963 s. 194-209.